

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 170**

Laatprehistorische veegangen en middeleeuwse veenkuilen

Archeologisch onderzoek op het perceel tussen Streekweg
100 en 106 in Hoogkarspel, gemeente Drechterland

J. Leek

Laatprehistorische veegangen en middeleeuwse veenkuilen

**Archeologisch onderzoek op het perceel tussen Streekweg 100
en 106 in Hoogkarspel, gemeente Drechterland**

J. Leek

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 170

Titel	Laatprehistorische veegangen en middeleeuwse veenkuilen Archeologisch onderzoek op het perceel tussen Streekweg 100 en 106 in Hoogkarspel, gemeente Drechterland
Uitvoerder	Archeologie West-Friesland
Auteur	J. Leek (KNA Archeoloog MA, Archeologie West-Friesland)
Redactie	S. Gerritsen (Senior KNA Archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk	S. Gerritsen J. Leek E. van Paridon (Archeologisch medewerker, Archeologie West-Friesland) J. Lubbers (Archeologisch medewerker, Archeologie West-Friesland)
Vondstverwerking	E. van Paridon J. Lubbers C. de Boer (Archeologisch medewerker, Archeologie West-Friesland)
Determinatie	W. Stellingwerf (KNA Specialist Materialen, Archeologie West-Friesland)
Dataverwerking	J. Leek
Bewerking afbeeldingen	J. Leek
GIS/kaartmateriaal	J. Leek F.C. Schinning (KNA Archeoloog MA, Archeologie West-Friesland)
Opmaak	F.C. Schinning
Trefwoorden	Streekweg, Hoogkarspel, Drechterland

© Archeologie West-Friesland 2022

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

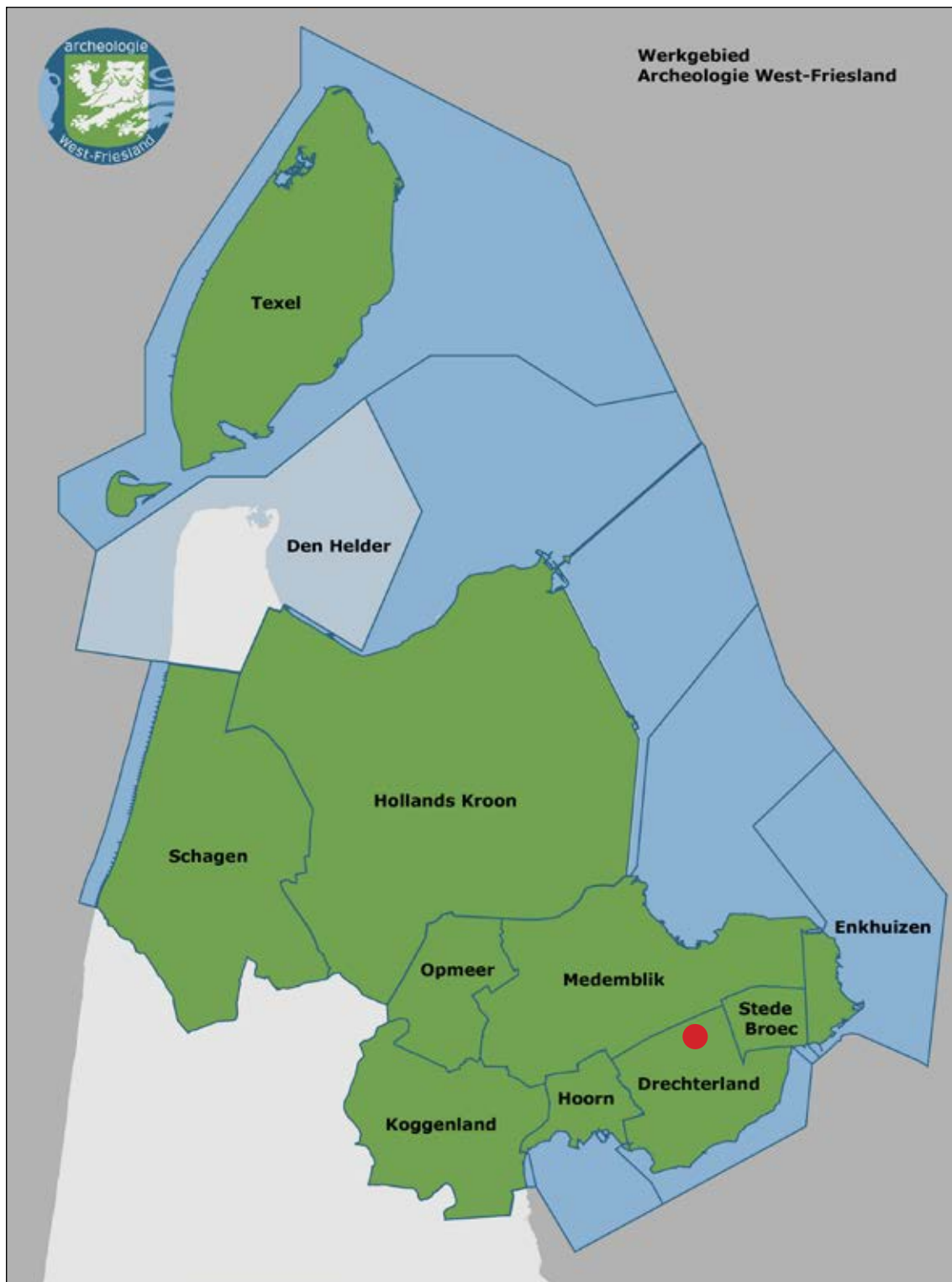
Administratieve gegevens

Project/locatie	Streekweg tussen 100 en 106, Hoogkarspel, Gemeente Drechterland
Projectnummer	519
Landelijk registratienummer	5100523100
Centrale coördinaten	x: 139.929 y: 522.758
Periode voorbereiding	Oktober 2021
Periode veldonderzoek	Oktober 2021
Periode uitwerking	Juni 2022
Periode deponering	Oktober 2022
Datum rapportage	Oktober 2022
Bevoegde overheid	Gemeente Drechterland
Archeologisch deskundige	C.M. Soonius
Beheer en plaats projectdocumentatie	Archeologisch Depot van de Provincie Noord-Holland
Opdrachtgever	Gemeente Drechterland
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Status	Goedgekeurd door het Bevoegd Gezag

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
1.1 Algemeen	9
1.2 Voortraject	10
1.3 Leeswijzer	10
2. De onderzoekslocatie	11
2.1 Landschap en bodem	11
2.2 Korte geschiedenis van Hoogkarspel	12
2.3 Historische ontwikkeling plangebied	14
2.4 Archeologisch onderzoek in de omgeving	15
3. Doel en methode	20
3.1 Doel en onderzoekskader	20
3.2 Onderzoeksopdracht	20
3.3 Methoden	21
3.3.1 Algemeen	21
3.3.2 Werkwijze	22
4. Resultaten archeologisch onderzoek	23
4.1 Algemeen	23
4.1.1 Fasering	23
4.1.2 Bodemopbouw en verstoring	23
4.2 Fase 1: Midden- en Late-Bronstijd (1500 – 800 v. Chr.)	23
4.2.1 Grillige veegangen en slingergreppels S2, S3, S4, S5 & S6	23
4.3 Fase 2: Late-Middeleeuwen (1150 – 1300)	27
4.3.1 Kuilen S9, S10 & S12	27
4.3.2 Sloot S8	28
4.4 Losse vondsten	29
5. Beantwoording onderzoeksvragen	30
6. Conclusie	32
Samenvatting	33
Literatuur	34
Bijlage 1 - Lijst met afbeeldingen en verantwoording	37
Bijlage 2 - Alle sporenkaart	39
Bijlage 3 - Profielen	41
Bijlage 4 - Determinatielijsten (digitaal beschikbaar via www.archeologiewestfriesland.nl)	

Afb. 1 De locatie van het plangebied binnen de gemeente Drechterland in West-Friesland (rode stip). Op de kaart is het gemeentelijke samenwerkingsverband Archeologie West-Friesland weergegeven.

1. Inleiding

1.1 Algemeen

Op 20 en 21 oktober 2021 is door Archeologie West-Friesland (AWF) op het perceel tussen Streekweg 100 en 106 in Hoogkarspel een archeologische opgraving uitgevoerd (afb. 1 en 2). Concrete plannen waren nog niet bekend, maar de gemeente Drechterland wenste het plangebied archeologie-vrij op te leveren. In de toekomst zal op het perceel een woning met bijgebouw met een totale omvang van maximaal 450 m² worden gerealiseerd. De bouw van de woning op de gebruikelijke palenfundering betekent een verstoring van het aanwezige bodemarchief, waardoor behoud *in situ* van de archeologische resten niet mogelijk is.

De eindverantwoordelijkheid van het archeologisch onderzoek was in handen van senior-archeoloog Michiel Bartels. Het veldteam bestond uit projectleider en senior-archeoloog Sander Gerritsen, archeoloog Jasper Leek en veldmedewerker Etienne van Paridon. Daarnaast werd het veldteam ondersteund door veldmedewerker Joost Lubbers. De mechanische graafwerkzaamheden werden door firma Koper b.v. uit Wervershoof uitgevoerd.

Het onderzoek is door Jasper Leek uitgewerkt. De vondsten zijn door KNA Specialist Materialen Wytze Stellingwerf gedetermineerd en beschreven. Archeoloog Fleur Schinning was verantwoordelijk voor de opmaak van dit standaardrapport.

Afb. 2 De ligging van het plangebied (zwarte stippellijn) op een topografische kaart (bron: PDOK).

1.2 Voortraject

In juni 2021 werd op verzoek van de gemeente Drechterland gekeken naar het aspect archeologie met betrekking tot de ontwikkeling van het perceel tussen Streekweg 100 en 106 in Hoogkarspel, gemeente Drechterland.¹ De gemeente Drechterland is voornemens om het perceel 'archeologie-vrij' te verkopen met het oog op de ontwikkeling van een vrijstaande woning met bijgebouw tot een maximale omvang van 450 m². Uit de archeologische QuickScan gold voor het plangebied een hoge verwachting voor vindplaatsen uit de Bronstijd en Middeleeuwen. De verwachting voor vindplaatsen uit de Nieuwe Tijd was laag tot middelhoog. Op basis van de verwachting werd geadviseerd om het terrein te onderzoeken in de vorm van een archeologische opgraving. Voor dit onderzoek is door Archeologie West-Friesland een Programma van Eisen (PvE) opgesteld.²

1.3 Leeswijzer

In dit standaardrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek (zaakidentificatienummer 5100523100, projectnummer 519) weergegeven. Na dit inleidende hoofdstuk staan de landschappelijke achtergrond, de bekende historische en archeologische gegevens met betrekking tot het plangebied en de directe omgeving uiteengezet (hoofdstuk 2). In hoofdstuk 3 komt het doel en de gebruikte methodes aan bod. In hoofdstuk 4 zijn de resultaten van het gravend onderzoek beschreven. In hoofdstuk 5 volgt de samenvoeging van de gegevens in de synthese & samenvatting, waarna in hoofdstuk 6 de onderzoeksvragen uit het PvE worden beantwoord.

Dit standaardrapport volgt de eisen die daaraan worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 4.1 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2016.

1 De Groot & Gerritsen 2021.
2 Leek 2021a.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Landschap en bodem³

Het West-Friese landschap is door zee-afzettingen gevormd, die via het Zeegat van Bergen diep West-Friesland indrongen. De getijdengeulen werden met zandig materiaal gevuld, terwijl het lichtere kleiige materiaal verder van de geul werd afgezet. De ontwikkeling van dit landschap is in grote lijnen voor heel Nederland opgesteld door Vos en De Vries en in 2017 voor de regio West-Friesland in detail door Van Zijverden aangevuld.⁴

Rond 2500 voor Chr. stroomde de Overijsselse Vecht ten oosten van Enkhuizen via een aantal meren naar de zee bij Bergen. Het landschap kon toen als krek- en kommenlandschap worden gekenmerkt.⁵ Via de benedenloop van de Vecht kon de zee diep landinwaarts binnendringen. Met verloop van tijd voerden de zee en de Vecht onvoldoende sediment aan om het gehele bekken op te vullen. In West-Friesland ontstonden daardoor grote open watervlaktes; de kommen. Enkele grote brede geulen doorsneden deze vlaktes. In deze periode concentreerde bewoning zich voornamelijk op de hoger gelegen zandige oevers. Hier konden akkers worden aangelegd en vee worden geteeld. De lagere kommen voorzagen men van vis en waterwild.⁶

Tot ca. 1800 voor Chr. was het overgrote deel van West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. West-Friesland kon via de Noordzee vanaf het huidige Duitsland worden bereikt.⁷ Rond dezelfde periode vond een drastische gebeurtenis plaats, die door Van Zijverden 'the Deluge' wordt genoemd; de stormvloed. Voorheen werd aangenomen dat dit een geleidelijk proces was, maar Van Zijverden vermoedt dat deze ommekeer in één voorval heeft plaatsgevonden.⁸ Door het sediment dat tijdens de stormvloed werd afgezet, blokkeerde de verbinding met de Overijsselse Vecht. Hierdoor raakte oostelijk West-Friesland hoger opgeslibd, waardoor het Zeegat van Bergen minder vat op het gebied kreeg. De lengte van de stroomgeul van het Zeegat van Bergen werd kleiner en het bekken waarin de geul het water kwijt kon, verkleinde eveneens. In oostelijk West-Friesland ontstond rond 1500 voor Chr. een uitgestrekt kweldergebied, dat zich ruim boven gemiddeld zeeniveau bevond en buiten bereik van de zee kwam te liggen. In westelijk West-Friesland, ten westen van Hoogwoud, ontstond een slufterachtig landschap. Het landschap van oostelijk West-Friesland verzoette door aanvoer vanuit de Overijsselse Vecht en men vestigde zich opnieuw in deze periode op het uitgestrekte kwelderlandschap. Deze periode komt overeen met het begin van de archeologische periode Midden-Bronstijd B (1500 – 1100 voor Chr.).

De bewoning in West-Friesland in de Midden- en Late-Bronstijd (1500 tot 800 voor Chr.) concentreerde zich op de flanken van deze geulruggen en op de kwelders. Door toenemende vernatting werd West-Friesland rond 800 v. Chr. verlaten.

In de Middeleeuwen was West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Tot het ontstaan van de handelsplaats Medemblik omstreeks 700 na Chr. was het gebied vermoedelijk onbewoond. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter: de zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenmeren ontstonden. Het ontstaan van de Zuiderzee, gecombineerd

3 Deels overgenomen uit Schinning & Van Leeuwen 2017.

4 Vos & De Vries 2013; Van Zijverden 2017.

5 Van Zijverden 2017, 142.

6 Van Amerongen 2016.

7 Van Zijverden 2017.

8 Van Zijverden 2017, 142.

met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het West-Friese veenpakket en gunstige condities voor ontginning. De eerste ontginningen in West-Friesland dateren uit de 8ste eeuw en vonden plaats rond Medemblik. Van de 10de tot en met de 12de eeuw werd het overige deel van West-Friesland ontgonnen. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, waardoor het veen ontwaterde. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen. De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf ca. 1250 werd beschermd door één lange dijk: de Westfriese Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet. De loop van de Omringdijk is in de loop der eeuwen sterk gewijzigd. Door het verdwijnen van het voorland (het land dat voor de dijk lag) verzwakte de dijk, waardoor deze op een groot aantal plaatsen moest worden teruggelegd door middel van inlaagdijken. De huidige Omringdijk bevat hierdoor slechts in een aantal dijkvakken nog de originele 12/13de-eeuwse kern.

2.2 Korte geschiedenis van Hoogkarspel⁹

Van de 10de tot de 13de eeuw werd het gehele Westfriese veengebied ontgonnen. Kern van deze ontginning was in het noordoosten primair Medemblik, maar ook Wervershoof en Andijk kwamen hiervoor in aanmerking. In het zuidwesten van West-Friesland waren dit Wognum en Ursem. Deze kolonisatie vond vanuit het Kennemerland plaats. Binnen twee eeuwen waren de grootste delen van het gebied ten zuiden van de lijn Medemblik-Andijk in productie genomen en bewoond geraakt. Het nu bestaande dorpslint van Zwaag tot Enkhuizen, de Streekweg, lag aanvankelijk noordelijker, namelijk langs de Kadijk. Dit is de lijn waar in het verleden resten van kerken (tufsteen) en bewoning zijn gevonden.¹⁰ In de 11de tot 12de eeuw vestigde men zich langs deze toenmalige zuidgrens van de ontginning. Tot de vindplaatsen behoort bijvoorbeeld de Klokkeweel.¹¹ In de 12de eeuw werd dit vroegste dorpslint weer verlaten om 2 tot 3 km zuidelijker weer tevoorschijn te komen. Opmerkelijk genoeg liggen de kerken van de huidige dorpen noord-zuid gezien op dezelfde lijn als de kerken in het eerdere dorpslint. De resten van de voormalige Laurentiuskerk, nu liggend aan de Kerksloot in de Klokkeweel zijn in 2008 en 2009 nog onderwerp van archeologische onderzoek geweest.¹²

Historisch gezien wordt aangenomen dat rond 1170 het gehele gebied volledig is ontgonnen. De belangrijkste verbindingsweg, de Streekweg, lag toen al op de huidige locatie. De twee hoofdvaarten, de Oude Gouw ten noorden van de Streekweg en De Tocht ten zuiden van de Streekweg, zijn eveneens in deze tijd gegraven.

Het gebied behoorde bestuurlijk tot het ambacht Drechterland. Het plangebied lag in de banne van Hoogkarspel en grensde aan de banne van Westwoud en Lutjebroek. Wanneer de bannegrenzen, de laagste bestuurlijk-territoriale indeling in het gebied, tot stand zijn gekomen, is niet duidelijk. Vermoedelijk dateerde dit uit de ontginningsperiode.

9 Deels overgenomen uit Bartels 2012.

10 Numan 2005; Besteman 1990.

11 Besteman 1990, 240.

12 Beerepoot & van Meurs 2009, 43-46.

De geschiedenis van Hoogkarspel is niet uitgebreid beschreven, zoals Hoorn door Velius (1605) of Enkhuizen door Brandt (1666). Ook tegenwoordig is er geen overzichtelijk werk van de geschiedenis van het stadsdorp. Eveneens ontbreekt het aan significante deelstudies die van belang kunnen zijn voor het onderzoek.¹³ Algemeen kan worden gezegd dat het dorp in 1319 wordt genoemd als *Hoogkerspel*. Dan zal het dorp er waarschijnlijk reeds lang hebben gelegen. Op 2 augustus 1364 werd aan de dorpen Grootebroek en Bovenkarspel stadsrecht verleend door Hertog Albrecht van Beieren, de toenmalige landsheer van Holland. Hij verkeerde in geldnood en de dorpen konden hun stadrecht kopen. In het stadsrecht staat 'aen alle die onsen brieve sullen lesen'...uyt genegenheid ven Grote Brouck ende Bovenkerspel' het gebied stadsrecht te verlenen 'welcke begint aen't westeijde van Grote Brouck tot hondert maten, gemeenlijk roeden genaamt, vanaf die kerck van Boven Kerspel naer het Oosten'. In 1402 werden Lutjebroek en Hoogkarspel aan de Stede Broec toegevoegd.¹⁴ Het stadsrecht van Grootebroek en daarmee Hoogkarspel is een kopie van het stadsrecht van Medemblik. In 1404 kwam het onder het stadsrecht met Stede Broec te vallen, in de golf van plattelands-stadsrechtverleningen in West-Friesland. In 1492 kende Hoogkarspel 350 zielen, kleine kinderen niet meegerekend. In 1514 telde men 65 huizen in Hoogkarspel. Velius beschrijft De Streek en Hoogkarspel in de periode rond 1560 als een gebied 'met grote rijkdom en welvaart op velerlei gebied'.

Er wordt vooralsnog vanuit gegaan dat het merendeel van de gebouwen voor 1650 in Hoogkarspel gemaakt was van hout. Dit gold zowel voor de voor- als de zijgevels. Ook wordt vermoed dat daken veelal van riet waren.¹⁵ In de latere aanvullingen op de stadsrechtverlening wordt namelijk aan de Stedebroekers het recht gegeven om tussen Wervershoof en de Immenhorn, het buitendijkse land ten noorden van Enkhuizen en Andijk, riet te snijden en graszoden te steken.¹⁶

Afb. 3 Uitsnede van de kaart van Johannes Dou uit 1651 – 1654. De zwarte cirkel geeft de ligging van het plangebied bij benadering aan.

13 Mondelinge mededeling Jan de Bruin, Westfries Archief. Zie ook: Briefjes 2003.

14 Pols 1885.

15 Ruitenberg 2002, 21.

16 Boon 1991, 99.

2.3 Historische ontwikkeling plangebied

Op de oudste kaart van Hoogkarspel van Johannes Dou uit 1651 – 1654 is te zien dat het plangebied niet is bebouwd (afb. 3). Aan de noordzijde werd het plangebied door een sloot van het dorpslint gescheiden. Ten westen van het plangebied staat bebouwing weergegeven. Op de *Nieuwe kaart van het Dykgraafschap van Dregterland* van de erven van Govert Oostwoud uit 1782 staan ter hoogte van het plangebied enkele gebouwen langs de Streekweg (afb. 4).

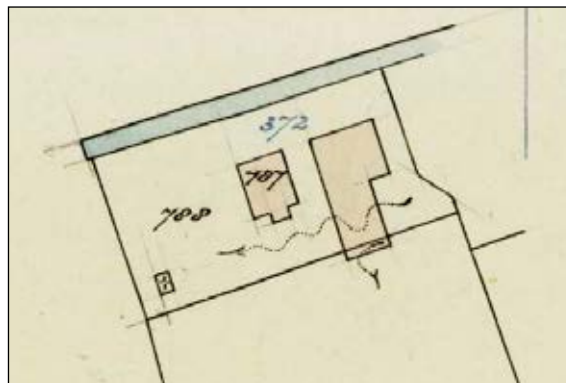
Afb. 4 Uitsnede van de kaart van het nageslacht van Govert Maartenszoon Oostwoud uitgegeven in 1782. De kaart weergeeft de situatie uit 1775. Het plangebied bevindt zich binnen het rode ovaal.

Afb. 5 Uitsnede van het kadastrale minuutplan uit 1826 met daarop het plangebied (rode stippellijn) geprojecteerd.

Tevens is op deze kaart een nieuwe tolweg (Nieuwe Schulpweg) verschenen. Deze bevindt zich ten noordoosten van het plangebied. De exacte locatie en omvang van de bebouwing is lastig te bepalen op basis van deze kaart. Het is niet bekend of de bebouwing in deze periode ook daadwerkelijk binnen het plangebied stond.

Op het kadastrale minuutplan uit 1826 is binnen het plangebied geen bebouwing weergegeven (afb. 5). Het plangebied valt samen met het oostelijk deel van weiland D38. Pas omstreeks 1922 werd dit terrein door Pieter Janszoon Aker ontwikkeld (afb. 6). Binnen het plangebied stond toen alleen nog een klein schuurtje. In het centrum en het oosten van het perceel zijn een huis en pakhuis verschenen, maar deze bebouwing valt dus niet samen met het plangebied.

Afb. 6 Uitsnede van een kadastrale hulpkkaart uit 1922.

Op topografisch kaartmateriaal uit de periode 1965 – 1973 zijn delen van het plangebied bebouwd. Op een kaart rond 1996 is duidelijk zichtbaar dat het zuidelijk deel van het plangebied deels samenvalt met een groot gebouw. Dit gebouw is inmiddels weer gesloopt. Vooral in werkput 1 was de mate van verstoring door de 20ste-eeuwse bebouwing sterk aanwezig. Hier was de bodem tot op een diepte van ca. 0,6 m geroerd.

2.4 Archeologisch onderzoek in de omgeving

In de gemeente Drechterland bevinden zich geen archeologische rijksmonumenten daterend uit de Bronstijd. Voorafgaand aan de bouw van de noordelijke uitbreidingswijken van Hoogkarspel zijn in de jaren 1973-1975 op verschillende locaties opgravingen uitgevoerd. Hierbij is een groot nederzettingsterrein genaamd 'Hoogkarspel Watertoren' opgegraven.¹⁷

In de periode 1965-1979 is ten zuidwesten van het plangebied een tweede grote vindplaats onderzocht. Deze wordt in de literatuur 'Hoogkarspel-Tolhuis' genoemd.¹⁸ De onderzoeken hebben nederzettingenresten opgeleverd uit de Midden- en Late Bronstijd. Hiernaast werden meerdere grafheuvels onderzocht.

Op de plaats van de voormalige Laurentiuskerk en tijdens de bouw van het winkelcentrum 'De Reigerspassage' zijn enkele archeologische waarnemingen gedaan waarbij middeleeuwse resten werden gedocumenteerd. De eerste waarneming vond plaats in 1966. Dr. Herre Halbertsma van de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort constateerde toen dat de tufstenen kapel van de kerk op veldkeien was gefundeerd. De funderingen waren zeer ondiep en lagen op een zavelige bodem. De tufstenen kerk was zeer bescheiden van omvang. Tevens is een roodbontzandsteen dekplaat van een sarcofaag gevonden.¹⁹ Dergelijke sarcofagen zijn over het algemeen in de periode 1100-1250 te dateren, gelijk met het laatste gebruik van tufsteen in Nederland. Daarmee kan de vroegste kerkelijke bebouwing in dit

17 Bakker *et al.* 1977.

18 Bakker & Brandt 1966.

19 Halbertsma 1967.

gebied in de late 12de en vroege 13de eeuw worden gedateerd. Voor de sloop is door de heer Nes, verbonden aan het Westfries Museum, een inventarisatie van alle grafzerken en hun opschriften gemaakt. Tijdens de sloop is een archeologische bouwbegeleiding uitgevoerd. Aantekeningen hiervan bevinden zich bij Archeologie West-Friesland. Deze kerk was de opvolger van de 1 km noordelijker gelegen kerk aan de Klokkeweel. Deze wordt door Numan in de periode 1075-1225 gedateerd.²⁰

Ten tijde van de bouw van het winkelcentrum De Reigershof eind jaren '70 van de twintigste eeuw is door amateurarcheoloog Theo van Meurs kogelpotaardewerk aangetroffen. Dit materiaal valt globaal te dateren in de 12de-13de eeuw. Tevens heeft hij in de uitgegraven profielen van dicht te werpen sloten grondsporen uit deze periode waargenomen.²¹

Bij de bouw van het seniorencentrum Noorderlandhuis ten westen van de nieuwe kerk op de parkeerplaats zijn eveneens bodemvondsten gedaan door de heer Van Meurs. Het betrof een grote concentratie tabakspijpen uit de periode rond 1600.

Bij de sloop van Snackbar de Lantaarn (nr. 275) in 2004-2005 en het afgraven van de grond is een substantiële hoeveelheid aardewerk uit de periode 1700-1750 aangetroffen. Dit is verzameld door de historische vereniging en daar bewaard. Een ander deel is meegenomen door een schatgraver uit Bovenkarspel.

In de nabijheid van het plangebied, aan de Streekweg 269-275 (locatie nieuwe gemeentehuis Drechterland), is door AWF een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in 2013.²² Het onderzoek heeft in lijn met de archeologische verwachting resten opgeleverd uit de prehistorie, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Uit de Bronstijd kwamen greppelsystemen tevoorschijn en een aangetroffen waterput of kuil doet de aanwezigheid van een huiserf in de directe omgeving vermoeden. De middeleeuwse resten bestonden uit sloten en afgedankte huisraad uit de gedempte sloten en insteekhavens of aanlegplaatsen. Het opschuiven van de slooteindes, in de loop der tijd steeds verder van de Streekweg, werd al eerder opgemerkt en hier in Hoogkarspel wederom waargenomen.²³ Het verschuiven van de slooteindes hangt waarschijnlijk nauw samen met grootschalige ophogingen direct langs het lint. Het vermoeden bestaat dat men in de latere 13de en 14de eeuw voor het eerst dichter op het lint gaat wonen bovenop deze ophogingen vanwege toenemende wateroverlast.

Naast middeleeuwse bewoningsindicatoren heeft men tijdens het onderzoek ook resten van huizen uit de Nieuwe Tijd aangetroffen. De kelders, uitbraaksporen en afvaldumps zijn afkomstig van minimaal drie huizen op twee percelen. Vermoedelijk lag meer naar het oosten nog een derde perceel met bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd binnen het plangebied. De huizen zullen deels zijn opgetrokken uit baksteen en deels uit hout.

In tegenstelling tot andere middeleeuwse vindplaatsen in oostelijk West-Friesland lijkt hier geen hiaat te bestaan in gebruik of bewoning. Doorgaans is er een 12de of in ieder geval 13de-eeuwse component aanwezig, maar ontbreekt materiaal uit de 14de en 15de eeuw grotendeels. Tot nu toe was slechts één vindplaats langs de Streekweg onderzocht – buiten Enkhuizen – waar vondstmateriaal uit deze periode voorhanden was.²⁴ In Hoogkarspel is de 14de en 15^{de}

20 Numan 2005.

21 Mondelinge mededeling: Theo van Meurs.

22 Gerritsen 2014.

23 Gerritsen & Schrickx 2014.

24 Grootebroek, Schaperstraat. Gerritsen 2013.

eeuw goed vertegenwoordigd. Deze vindplaats is daarom belangrijk voor onze kennis van de materiële cultuur en de omgang met afval in deze periode.

In 2017 is door AWF een archeologische opgraving uitgevoerd aan de Streekweg 289-293.²⁵ Dit onderzoek leverde resultaten op uit drie perioden, namelijk de Late-Bronstijd (1200 – 800 v. Chr.), Late-Middeleeuwen (1050 – 1500) en Nieuwe Tijd (1500 – heden). Het overgrote deel van de bronstijdsporen bestond uit kuilen en greppels. Uit de sporen kon een aantal structuren worden onderscheiden, waaronder een huisplaats met boerderij, kringgreppels, kuilenkransen en een kuilenrij. Daarnaast werden over het gehele terrein resten teruggevonden van eergetouwkrassen.

Uit de Late-Middeleeuwen dateerde enkele (afval)kuilen en sloten. Sporen van een woonerf en terpophogingen ontbraken. Waarschijnlijk werd in de 17de eeuw op het perceel een stolpboerderij opgetrokken die tot in de 19de eeuw heeft bestaan. Van de resten was door de sloop van loodsen en de bouw van nieuwe panden in de 20ste eeuw weinig meer over. Mogelijk was een deel van de funderingen gesloopt bij het verwijderen van de resten van de afgebrande boerderij in 1955 of de afbraak en de bouw van de stolp in 1877.

Afb. 7 Huisraad van een 13de-eeuwse huisplaats aan de Streekweg 135.

In 2017 is door Archeologie West-Friesland op het perceel Streekweg 135 een archeologische opgraving uitgevoerd (Zaakidentificatienummer 4573782100). Daarbij kwamen resten van 12de-eeuwse bewoning en een 13de-eeuwse terp tevoorschijn (afb. 7).²⁶ Daarbij viel het op dat de 12de-eeuwse middeleeuwse bewoning enkele meters van het lint af lag.

In de directe omgeving van het plangebied zijn op verschillende locaties nederzettingssporen uit de Bronstijd aangetroffen: Hoogkarspel-Watertoren (Bakker *et al.* 1977), Hoogkarspel-Medemblikker tolhuis (Bakker & Brandt 1966, Bakker & Metz 1967) en in het plangebied Reigersborg V (ARC 2007; Hollandia 2007; ADC 2019). De onderzoeken Reigersborg V worden hieronder nader besproken.

25 Ter Steege 2018.

26 Leek 2019.

In het kader van de ontwikkeling van het plan Reigersborg V is in 2007 een bureauonderzoek en daaropvolgend een inventariserend veldonderzoek (IVO) doormiddel van boringen uitgevoerd (Zaakidentificatienummer 2151410100).²⁷ Tijdens het onderzoek zijn op het maaiveld aanwijzingen voor bewoning uit de Bronstijd aangetroffen. Uit het booronderzoek kwam naar voren dat het gebied uit zandige geul- en oeverafzettingen, afgewisseld met komafzettingen bestaat. Binnen dit pakket wadafzettingen komt een weinig laagje voor dat een periode van geringe sedimentatie, vernatting en verzoeting vertegenwoordigt. Als gevolg van differentiële inklinking zijn de zandige afzettingen relatief hoog komen te liggen. De zandige ruggen en de flanken hiervan zijn in de bronstijd intensief bewoond geweest. Vermeld wordt dat er in een aantal boringen ook een mogelijke cultuurlaag gevonden is. Na de Bronstijd raakte het gebied met veen overgroeid. Dit veen werd in de Middeleeuwen ontgonnen. In de jaren '70 van de vorige eeuw is het gebied verkaveld en geëgaliseerd. Het is niet bekend of hierbij archeologische lagen zijn aangetast.

Vervolgens is door Hollandia in 2007 een proefsleuvenonderzoek (IVO) uitgevoerd binnen plangebied Reigersborg V (Zaakidentificatienummer 2166591100).²⁸ Bij dit onderzoek zijn zeer veel archeologische sporen aangetroffen. Een aantal van deze sporen konden verbonden worden aan de eerste Middeleeuwse ontginning en dateert rond de 12de eeuw. Het overgrote deel van de sporen dateert uit de Late Bronstijd. De sporen zijn zowel in de lager gelegen kommen als op de kreekruigen aangetroffen en bevinden zich direct onder de bouwvoor. De sporen op de kreekruigen zijn door egalisatiewerkzaamheden aangetast, maar wel leesbaar. In het rapport wordt geadviseerd om binnen het plangebied Reigersborg V bij werkzaamheden dieper dan 20cm onder het maaiveld vlakdekkend op te graven of wel het terrein op te hogen.

Afb. 8 Droneopname van proefsleuvenonderzoek op locatie Reigersborg fase 5 (bron: ADC ArcheoProjecten).

27 Wullink 2007.
28 Vaars 2007.

Ten zuiden van het plangebied is in 2019 door ADC een opgraving uitgevoerd ter plaatste van de te realiseren nieuwbouwwijk Reigersborg V (Zaakidentificatienummer 4726207100). Hierbij zijn in verschillende werkputten resten uit de Bronstijd aangetroffen (afb. 8). Dit was ook het geval in de werkput die aan de Streekweg werd aangelegd, enkele tientallen meters ten oosten van het plangebied (afb. 9).

Afb. 9 Bronstijdsporen langs de Streekweg ten oosten van onderhavig plangebied (bron: ADC ArcheoProjecten).

3. Doel en methode

3.1 Doel en onderzoekskader

Doel van het archeologisch onderzoek is het documenteren van gegevens en het bergen van vondstmateriaal om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming van de historie van Hoogkarspel en de Streekweg tussen Zwaag en Enkhuizen.

Onderhavig onderzoek moet niet op zichzelf worden bekeken, maar binnen een stedelijk, regionaal en nationaal onderzoekskader worden geplaatst. Voor het plaatsen van een opgraving binnen een landelijk onderzoekskader is de NOaA (Nationale Onderzoeksagenda Archeologie) van belang. De NOaA is vervaardigd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ondersteund door universiteiten en gemeentelijk archeologen. Een aantal thema's uit deze onderzoeksagenda zijn relevant voor dit onderzoek:

- 2: De dynamiek van het land;
- 3: Gebruik van het water;
- 4: Occupatie en adaptie van het rivierengebied en langs de kust;
- 5: Sociale en economische differentiatie;
- 13: De verankering van het boerenbestaan;
- 18: Dorpsvorming;
- 20: de relatie stad – platteland;
- 21: De dynamiek van het landgebruik;
- 22: Mens – materiële cultuurrelaties;
- 23: Netwerken en infrastructuur.

3.2 Onderzoeksopdracht

In het PvE is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd, die als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking hiervan hebben gefungeerd. In dit standaardrapport wordt getracht antwoord op deze vragen te geven. De vraagstelling uit het PvE is in thema's en per periode uitgesplitst.

Bronstijd

1. Zijn sporen uit de Bronstijd aanwezig? Zo ja, duiden deze sporen op bewoning binnen het onderzoeksgebied of andere activiteiten? Kunnen de sporen nader worden gedateerd?
2. Zijn sporen of structuren aanwezig die duiden op agrarische activiteiten? Kunnen deze sporen of structuren nader worden gedateerd?

Middeleeuwen

3. Is natuurlijk veen aanwezig binnen het plangebied?
4. Zijn sporen aanwezig die samenhangen met de ontginning van het gebied en dateren van vóór de eerste bewoning? Uit welke tijd dateren deze sporen? Hoe werd het terrein in deze tijd gebruikt?
5. Wanneer is op het perceel opgehoogd en waarmee? Hoe dik zijn de afzonderlijke ophogingslagen? Tot hoe ver vanaf de straat zijn middeleeuwse ophogingslagen aanwezig?
6. Wanneer verscheen de eerste bebouwing op het perceel? Zijn sporen van gebouwen uit latere tijd aanwezig? Wat is de aard en omvang van de bebouwing uit de verschillende

- perioden? Hoe was de bebouwing georiënteerd op de Hoofdstraat (haaks of parallel hierop)?
7. In welke periode zijn de perceelgrenzen van het perceel ontstaan? Had het perceel in de periode hiervoor een andere omvang (groter of kleiner)?
 8. Zijn sporen op het erf aanwezig die samenhangen met de bebouwing, bijvoorbeeld waterputten en kuilen?
 9. Zijn er aanwijzingen voor middeleeuwse bewoning verder van het lint af, zoals eerder langs de Streekweg is waargenomen?

Nieuwe Tijd

10. Is het plangebied in deze periode opgehoogd? Zo ja, wanneer en waarmee vond dit plaats?
11. Zijn sporen van bebouwing aanwezig? Zo ja, om hoeveel verschillende huizen gaat het en uit welke periode dateren zij? Wat kan worden gezegd over de aard en omvang van de huizen? Hoe zag de indeling van de huizen eruit?
12. Zijn structuren op het erf aanwezig, bijvoorbeeld waterputten, regenwaterkelders of schuren?
13. Wat kan worden gezegd over de materiele cultuur van de bewoners van het perceel?

3.3 Methoden

3.3.1 Algemeen

Tijdens het gravend onderzoek zijn alle archeologische resten digitaal met een Sokkia GPS ingemeten. Alle analoge tekeningen zijn op schaal 1:20 vastgelegd.

Afb. 10 De werkputten (rode stippellijn) met profielen (rode lijn) binnen het plangebied (zwarte stippellijn).

Het vondstmateriaal is met de hand en voor zover mogelijk per spoor verzameld. De vlakken en de stortgrond zijn met een metaaldetector afgezocht.

Bij de uitwerking zijn de keramiek- en glasvondsten volgens het Deventersysteem, het classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuws aardewerk en glas, gedetermineerd.²⁹ Doel van dit systeem is het eenduidig beschrijven van keramiek en glas in heel Nederland, waardoor het makkelijker is om vondsten en vondstcomplexen te vergelijken. Het gravend onderzoek en de uitwerking ervan zijn verricht volgens de KNA versie 4.1 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2016.

Na afloop van het veldwerk is een evaluatierapport opgesteld. Dit evaluatierapport is op 28-09-2022 ter goedkeuring naar het bevoegd gezag opgestuurd.³⁰

3.3.2 Werkwijze

In het PvE is gesteld dat twee werkputten met een totale oppervlakte van 120 m² zouden worden aangelegd (afb. 10). De eerste werkput kwam aan de noordzijde, parallel aan de Streekweg en was 13 m lang en 3 m breed. De tweede werkput kwam haaks op de Streekweg op ca. 15 m ten zuiden van de eerste werkput te liggen. Deze werkput kreeg dezelfde afmetingen als de eerste werkput. Vanwege de hoge mate van verstoring binnen werkput 1 is tijdens het gravend onderzoek besloten om werkput 1 niet verder uit te breiden.

In totaal zijn twee profielen bestudeerd. Van werkput 1 is het oostprofiel gefotografeerd, getekend en beschreven. Bij werkput 2 kwam het profiel aan de zuidzijde te liggen.

De werkputten zijn laagsgewijs met een graafmachine van firma Koper b.v. uit Wervershoof aangelegd en verdiept, waarbij de sporenvlakken zijn gefotografeerd, ingetekend en beschreven. De sporen lagen op een diepte vanaf 0,9 m benden maaiveld (-1,8 m NAP). Voor een overzicht van de werkputten, profielen en sporen wordt naar **bijlage 2** verwezen.

29 Deventer-systeem, versie 2018.

30 Evaluatierapport Archeologie project 519.

4. Resultaten archeologisch onderzoek

4.1 Algemeen

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het archeologisch onderzoek beschreven. Hierbij komen achtereenvolgens aan bod: fasering van de sporen, de algemene bodemopbouw, de mate van verstoring en de beschrijven van de sporen en vondsten per fase.

4.1.1 Fasering

De archeologische sporen kunnen in twee fasen worden ingedeeld. Fase 1 omvat alle sporen die dateren uit de Midden- en Late-Bronstijd tussen (1500 en 800 v. Chr.). De bronstijdsporen bevonden zich alleen in werkput 1 en bestonden uitsluitend uit grillige veegangen en slingergreppels. Uit fase 2 (1150 – 1300) stammen verschillende middeleeuwse sporen, waaronder verschillende kuilen, een sloot en een ophogingspakket.

4.1.2 Bodemopbouw en verstoring

De onderste laag in beide werkputten bestond uit gelaagd pakket blauwe tot lichtgrijze matig tot sterk zandige klei. Hierop lag een dun pakket donkergrijze klei van ca. 0,1 m dik, dat als bronstijdhorizont kan worden geïnterpreteerd. De top van deze laag bevond zich op -1,85 m NAP. In werkput 1 was de bronstijdhorizont afgedekt met een 0,15 m dikke laag donkerbruin tot grijs kleilig restveen, dat zich vanaf de IJzertijd tot in de Middeleeuwen heeft gevormd. In werkput 2 ontbrak deze veenlaag en lag direct op de bronstijdlag een 0,6 m dik ophogingspakket van donkerbruine tot grijze schone organische klei met organische brokken. Deze laag werd over de hele breedte van de werkput waargenomen, maar werd richting het zuiden dunner.

Voornamelijk werkput 1 is een recent verleden tot een aanzienlijke diepte geroerd. De bovenste 0,5 m bestond uit een geroerd pakket slappe klei met puin, graspollen en stukken plastic. Plaatselijk ging deze verstoring tot bijna 0,8 m beneden maaiveld. Eventuele ondiepe sporen uit de Late-Middeleeuwen en Nieuwe Tijd zijn hierdoor verloren gegaan. In werkput 2 was de bodem plaatselijk ook tot 0,5 m omgezet.

4.2 Fase 1: Midden- en Late-Bronstijd (1500 – 800 v. Chr.)

De sporen uit fase 1 behoren tot de oudste sporen die zijn aangetroffen tijdens het onderzoek. Ondanks de hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Bronstijd was de sporendichtheid laag.

4.2.1 Grillige veegangen en slingergreppels S2, S3, S4, S5 & S6

In werkput 1 kwamen vijf verschillende structuren, die zich het beste laten omschrijven als grillige parallelle smalle banen, die op een dieper niveau uit paren van ovale kuilen bestonden (afb. 11). De oriëntatie van de banen varieerde tussen NNO-ZZW en NO-ZW. De breedte van de banen lag tussen 0,2 m en 0,5 m en de diepte bevond zich tussen 0,1 m en 0,2 m. De onderzijde van de sporen was doorgaans erg grillig, waardoor een gegraven oorsprong van de kuilen niet voor de hand ligt. De donkergrijze kleivulling was sterk heterogeen met lichtgrijze zandige kleibrokken. De afstand tussen de individuele kuilen bedroeg ca. 0,5 m.

Afb. 11 Bronstijdsporen in werkput 1. Foto genomen richting het noorden.

Het afgelopen decennium zijn meerdere ideeën geopperd en weerlegd met betrekking tot de functie van de sporen. Gerritsen veronderstelde op basis van soortgelijke sporen langs het Westeinde in Enkhuizen dat het ging om sporen uit de Bronstijd, die vermoedelijk als veegangen zijn te interpreteren.³¹ Doordat koeien achter elkaar aan lopen, ontstaat een vertrapte baan van hoefindrukken. In natte omstandigheden (gecombineerd met een slappe ondergrond, zoals een kleibodem) zakken de runderen weg in de ondergrond met hoefindrukken tot gevolg.³² Bij een aantal sporen bleek binnen de banen diepere delen te zitten. Gerritsen vermoedde dat de runderen op deze plaatsen dieper zijn weggezakt.

Gerritsen vergeleek de onderzoeksdata met resultaten van archeologisch onderzoek naar resten uit de Midden- en Late Bronstijd uit Medemblik | Schepenwijk II.³³ Schurmans omschreef de sporen als *greppels die op een dieper niveau uit kuilen bestaan*.³⁴ De kuilen waren ietwat ovaal van vorm met de lange zijden in het verlengde van het spoor. Daarnaast kwamen de kuilen vrijwel aldor in paren voor. Gerritsen veronderstelde dat de ovale vorm door in- en uitstappend rundvee is gevormd.³⁵

De hypothese van Gerritsen werd in 2016 stellig weerlegd door Van Amerongen, die de bijdrage van zowel geproduceerde als uit het wild verkregen voedings- en grondstofbronnen in de Bronstijd heeft onderzocht.³⁶ Volgens Van Amerongen liggen de ovale kuilen te parallel om aan rundvee toe te schijven en behoren veegangen meer zigzaggend te zijn. Daarnaast wordt de diepte van de ovale kuilen (0,2 m) te groot voor runderen geacht, die in de Bronstijd een gemiddelde schofthoogte van 109 cm en een gemiddelde kniehoogte van 30 cm tot 35 cm hadden.³⁷ Hierbij voegt Van Amerongen toe dat bij alle vindplaatsen in West-Friesland een gemiddelde van 0,3 m van de oorspronkelijke bronstijdbodem ontbreekt, waardoor runderen met hun geringe formaat onmogelijk in en uit de kuilen konden stappen.³⁸

Toch zijn volgens Van Amerongen voorbeelden bekend, waarbij veegangen zich duidelijker onderscheiden ten opzichte van de sporen gepresenteerd in Gerritsen, Schurmans en onderhavig rapport (afb. 12, 13 & 14).³⁹ De vindplaatsen Enkhuizen | Haling⁴⁰ en Enkhuizen | Kadijken⁴¹ bevatten twee veegangen, gevormd door rijen hoefindrukken die mogelijk naar twee huisplattegronden leidden (afb. 15 & 16). Hierbij viel het op dat de door Van Amerongen geleverde data vrijwel een op een vergelijkbaar is met de data van Gerritsen, Schurmans en onderhavig onderzoek. Waar Van Amerongen eerder in haar betoog nog stelde dat veegangen een zigzaggend patroon dienen te hebben, bestaan de veegangen bij Enkhuizen | Haling vrijwel allemaal uit min of meer parallelle kuilenrijen of greppels. Verder worden de veronderstelde veegangen van Enkhuizen | Haling door zowel de primaire onderzoekers als Van Amerongen niet nader gespecificeerd, waardoor een van de volgens Van Amerongen genoemde belangrijkste criteria, namelijk de diepten van de veegangen, onbesproken blijft.⁴²

31 Gerritsen 2014.

32 Gerritsen 2014, 31.

33 Schurmans 2010, 202.

34 Schurmans 2010, 200.

35 Gerritsen 2014, 31.

36 Van Amerongen 2016, 142-145.

37 Van Amerongen 2016, 388.

38 Van Amerongen 2016, 142.

39 Van Amerongen 2016, 142.

40 Van der Linde & Hamburg 2014.

41 Roessingh & Lohof 2011, 141.

42 Van Amerongen 2016, 142.

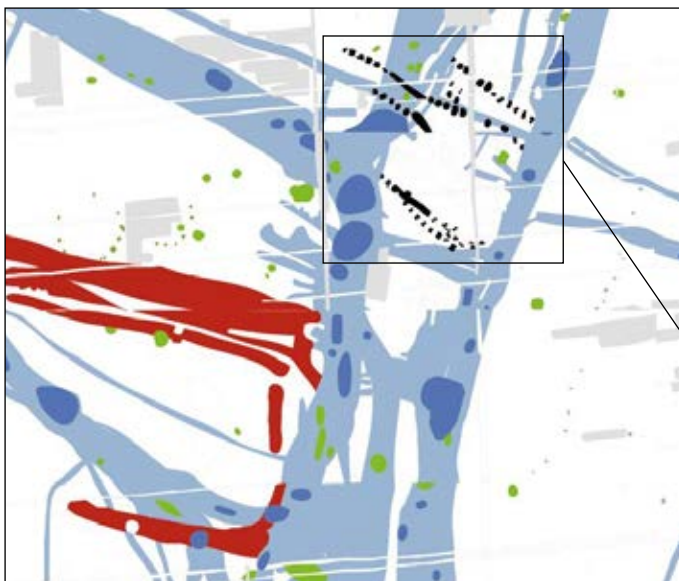
Afb. 13 Bronstijd veegangen binnen onderhavig plangebied worden opgeschaafd. Let op de paren ovale kuilen. Foto genomen richting het noorden.

Afb. 12 Bronstijd veegangen gevonden in Medemblik | Schepenwijk (bron: Schurmans 2010).

Afb. 14 Een Bronstijd veegang verdiept. Op het onderste niveau van de ovale kuil kwamen hoefindrukken van runderen tevoorschijn.

Afb. 15 Bronstijd veegangen in Enkhuizen | Haling 13. Let op enkelvoudige kuilen en greppels die overgaan in paren van ovale kuilen (bron: Van der Linde & Hamburg 2014).

Afb. 16 Detail van veegangen in Enkhuizen | Haling 13.

Verder trof Roessingh bij de uitwerking van Bovenkarspel | Het Valkje opmerkelijke rechte rijen van kuilen langs de rand van de nederzetting op de overgang van zand- naar kleigrond aan.⁴³ In het verlengde van deze rijen werden soms ook greppels aangetroffen. Roessingh vermoedde dat deze greppels op een dieper niveau ook uit individuele kuilen bestonden. Bij de opgraving van Hoogkarspel | Tolhuis (Roessingh 2018, 92-93, 109) werd ten noordwesten van een boerderij uit de Late-Bronstijd een warrige configuratie van greppels gevonden, die op een dieper niveau uit kuilen bestonden.⁴⁴ De configuratie lag haaks op de boerderij en parallel aan een zavelige rug.

Wanneer de veldtekeningen van Bovenkarspel | Het Valkje, Medemblik | Schepenwijk II, Enkhuizen | Haling en onderhavig onderzoek met elkaar worden vergeleken, valt het op dat de grillige banen zich hoofdzakelijk langs de flanken van zandgronden op de overgang naar kleigronden bevinden. Hoogkarspel | Tolhuis week hierbij af, aangezien de grillige banen zich op een zavelige ondergrond bevonden, terwijl het erf zich deels op een zavel- op kleigrond bevond.

Waarschijnlijk heeft de ondergrond direct met de genese van de sporen te maken. Daar waar de ondergrond zacht, kleiig en drassig was, zakte het vee dieper in de ondergrond weg, waardoor grillige banen ontstonden. Daar waar de ondergrond harder en zandiger was, zakte het vee minder snel weg, waardoor alleen ter plaatste ondiepe kuilen en hoefindrukken geconserveerd bleven.

4.3 Fase 2: Late-Middeleeuwen (1150 – 1300)

Uit fase 2 stammen drie middeleeuwse kuilen en een deel van een gedempte sloot. Deze sporen bevonden zich alle onder de eerste ophoging en dateren waarschijnlijk uit de middeleeuwse ontginningsperiode van West-Friesland.

4.3.1 Kuilen S9, S10 & S12

In werkput 2 kwamen op een diepte van ca. -2 m NAP een viertal middeleeuwse kuilen tevoorschijn, waarvan alleen kuil S10 in zijn geheel kon worden onderzocht. De rest lag waarschijnlijk voor het grootste gedeelte buiten de werkput. Kuil S10 had een ietwat ovale vorm en was ca. 1,8 m lang en 1,2 m breed. Kuil 9 bevond zich deels buiten de werkput, maar was met een lengte van 4,5 m beduidend groter dan de rest. De vulling van de kuilen bestond overwegend uit bruinigrijze rulle organische klei met humeuze brokken. Kuil S10 bevatte daarnaast een fragment onversierd kogelpotaardewerk uit de periode 1100 - 1300 en nog enkele brokjes huttenleem, dat op bebouwing in de nabije omgeving duidt.

Dergelijke kuilen zijn een veelvoorkomend fenomeen in middeleeuwse vindplaatsen in West-Friesland en de nabije regio. Zo zijn West-Friese voorbeelden bekend uit Oostwoud⁴⁵, Scharwoude⁴⁶, Zwaag⁴⁷, de Streekweg in Hoogkarspel⁴⁸ en het Westeinde in Enkhuizen⁴⁹, maar ook in de Wieringermeer.⁵⁰ Zo wordt verondersteld dat de functie van de kuilen waarschijnlijk samenhangt met de eerste ingebruikname van het gebied in de 12de of 13de eeuw.⁵¹ Men woonde

43 Roessingh 2018, 231.

44 Roessingh 2018, 92-93, 109.

45 Leek 2021b.

46 Van der Linden & Van Geel 2005.

47 Leek & Stellingwerf 2019.

48 Leek 2019.

49 Leek & Stellingwerf 2021.

50 Leek 2016.

51 Dekkers 1972.

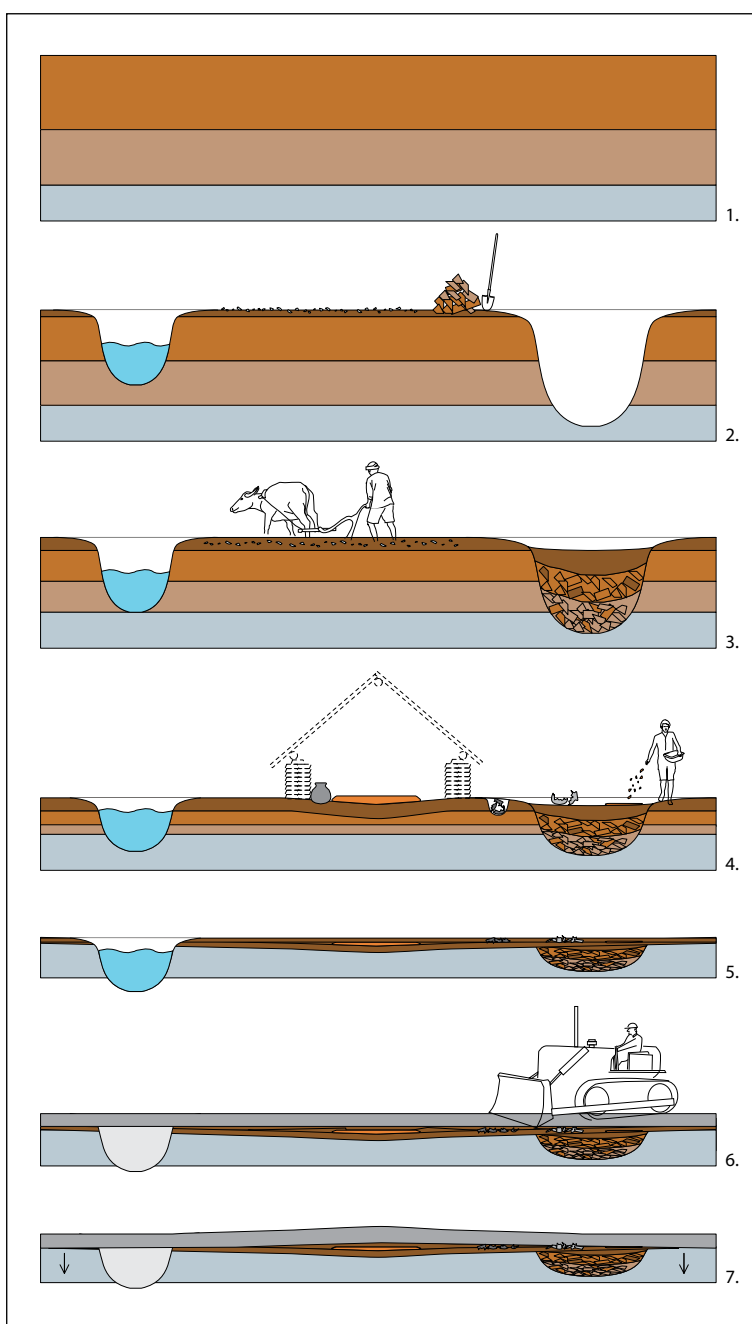
hoofdzakelijk op de top van het veen, dat niet zondermeer geschikt was voor akkerbouw (afb. 17). Door diepe kuilen tot in de kalkrijke mariene afzettingen te graven en het vrijgekomen sediment over de toplaag van het veen te spreiden, konden langbouwgewassen beter gedijen en groeien. Deze kleiwinningskuilen die hierdoor ontstonden, werden vervolgens weer met veen opgevuld.

4.3.2 Sloot S8

In de oosthoek van werkput 2 kwamen de restanten van een sloot tevoorschijn. De sloot lag grofweg in NZ-richting en is mogelijk een restant van een 12de- of 13de-eeuwse ontginnings-sloot. De sloot was met bruine organische klei met humeuze brokken gedempt. De slootvulling was vrijwel niet van het bovenliggende ophogingspakket te onderscheiden, waardoor de sloot mogelijk gelijktijdig met de eerste ophoging van het terrein is gedempt. Uit sloot S8 kwam een randscherf van kogelpotaardewerk met een naar binnen afgeschuinde rand.⁵²

Afb. 17 De jongste landschapsgenese vereenvoudigd weergegeven (Gerritsen 2013).

1. Voor de ontginning bestaat een groot deel van de bodem uit hoog- en laagveen.
- 2 en 3. Het veen wordt ontgonnen. Sloten worden gegraven en met behulp van de kalkrijke grond uit daliegaten maakt men het veen geschikt voor akkerbouw. Het veen klinkt in en de top oxideert.
4. De functie van het gebied verschuift van akker- naar woongrond. De ingezette maaiveldaling zet door.
5. Het gebied wordt door de inwoners verlaten en in gebruik genomen als weidegrond.
6. Tijdens de ruilverkaveling komt er een kleipakket op het veen. Eventueel aanwezige ophogingspakketten worden in deze fase verstoord.
7. Verlaging van het polderpeil zorgt voor een verdere maaiveldaling waarbij het veenpakket minder snel zakt dan de kleigronden. Hierdoor komt de vindplaats als een pukkel hoger te liggen dan het omringende landschap.

4.4 Losse vondsten

Tot de oudste vondsten op het terrein behoort een plat rond spinlood uit de 12de- of 13de- eeuw.⁵³ Het lood werd bij de aanleg van werkput 2 aan de noordzijde van het terrein aangetroffen. Het betreft een eenvoudig plat onversierd exemplaar (afb. 18). Dergelijke spinloden worden regelmatig aangetroffen in regio West-Friesland en worden in verband gebracht met wolproductie.⁵⁴ Het lood diende als verzwaring van een spintol; de voorloper van het spinnenwiel.

Binnen de categorie naaigerei behoort een conische gegoten naairing met een verdikte onderrand en verdunde bovenrand (afb. 19).⁵⁵ Verdikte onderranden werden pas ná 1650 toegepast op naairingen, terwijl de verdunde bovenrand pas in de 18de eeuw verscheen.⁵⁶ Hierdoor wordt de naairing tussen 1650 en 1800 gedateerd.

Afb. 18 Plat 12de- of 13de-eeuws spinlood.

Afb. 19 Conisch gegoten naairing uit de periode 1650 – 1800.

53 V3-M01.

54 Wognum: Schrickx 2013, 28-29; Ursem: Gerritsen & Duijn 2014, 54-55; Grootebroek: Gerritsen 2013b, 25; Enkhuizen: Duijn & Schrickx 2012; Zwaag: Leek & Stellingwerf 2019, Hoogwoud: Ter Steege & Duijn 2019, 43.

55 V3-M01.

56 Langedijk & Boon 1999, 50.

5. Beantwoording onderzoeksvragen

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd, waarop hieronder wordt geantwoord.

Bronstijd

1. Zijn sporen uit de Bronstijd aanwezig? Zo ja, duiden deze sporen op bewoning binnen het onderzoeksgebied of andere activiteiten? Kunnen de sporen nader worden gedateerd?

Tijdens het onderzoek zijn sporen uit de Midden- of Late-Bronstijd aangetroffen. Deze sporen duiden niet direct op bewoning binnen het onderzoeksgebied, maar wel binnen de nabije omgeving. De sporen kunnen niet nader worden gedateerd.

2. Zijn sporen of structuren aanwezig die duiden op agrarische activiteiten? Kunnen deze sporen of structuren nader worden gedateerd?

Ja, tijdens het onderzoek zijn sporen uit de Midden- of Late-Bronstijd aangetroffen. Deze duiden op veeteelt in de nabije omgeving.

Middeleeuwen

3. Is natuurlijk veen aanwezig binnen het plangebied?

Binnen het plangebied is een dunne laag veraard veen aangetroffen.

4. Zijn sporen aanwezig die samenhangen met de ontginning van het gebied en dateren van vóór de eerste bewoning? Uit welke tijd dateren deze sporen? Hoe werd het terrein in deze tijd gebruikt?

Waarschijnlijk dateren de serie kuilen en de gedempte sloot in werkput 2 uit de periode van de 12de- of 13de-ontginning. Eén van de kuilen bevatte een fragment kogelpotaardewerk uit de periode 1100-1300. Onbekend is waarvoor het terrein in deze periode in gebruik is geweest, maar middeleeuwse bewoning op het perceel is door het ontbreken van bewoningssporen onwaarschijnlijk.

5. Wanneer is op het perceel opgehoogd en waarmee? Hoe dik zijn de afzonderlijke ophogingslagen? Tot hoe ver vanaf de straat zijn middeleeuwse ophogingslagen aanwezig?

Het terrein is in de 13de, 14de of 15de eeuw met een homogeen pakket bruine organische klei opgehoogd. Daarbij is geen faseverschil waargenomen. Op basis van het ontbreken van kenmerken uit de Nieuwe Tijd, zoals baksteenpuin en mortel, is de datering van de ophoging vastgesteld. In het noorden was dit pakket ruim 0,7 m dik. In het zuiden was deze laag slechts 0,15 m van de middeleeuwse ophoging teruggevonden.

6. Wanneer verscheen de eerste bebouwing op het perceel? Zijn sporen van gebouwen uit latere tijd aanwezig? Wat is de aard en omvang van de bebouwing uit de verschillende perioden? Hoe was de bebouwing georiënteerd op de Hoofdstraat (haaks of parallel hierop)?

Het is onwaarschijnlijk dat het perceel in de Middeleeuwen is bebouwd.

7. In welke periode zijn de perceelgrenzen van het perceel ontstaan? Had het perceel in de periode hiervoor een andere omvang (groter of kleiner)?

De oudste perceelsgrenzen die tijdens het onderzoek zijn teruggevonden, dateren uit de 12de of de eeuw en bestonden uit een gedempte sloot. Hoe de daaropvolgende percelering eruit heeft gezien, is onbekend.

8. Zijn sporen op het erf aanwezig die samenhangen met de bebouwing, bijvoorbeeld waterputten en kuilen?

Tijdens het onderzoek zijn geen sporen aangetroffen, die samengingen met bebouwing.

9. Zijn er aanwijzingen voor middeleeuwse bewoning verder van het lint af, zoals eerder langs de Streekweg is waargenomen?

Tijdens het onderzoek waren er geen aanwijzingen voor bewoning verder van het lint af.

Nieuwe Tijd

10. Is het plangebied in deze periode opgehoogd? Zo ja, wanneer en waarmee vond dit plaats?

In werkput 2 bestond de bovenste 0,3 m uit bruingrijze klei met mortel en puin. Mogelijk is dit pakket in de Nieuwe Tijd opgeworpen.

11. Zijn sporen van bebouwing aanwezig? Zo ja, om hoeveel verschillende huizen gaat het en uit welke periode dateren zij? Wat kan worden gezegd over de aard en omvang van de huizen? Hoe zag de indeling van de huizen eruit?

Tijdens het onderzoek zijn geen sporen van bebouwing uit de Nieuwe Tijd aangetroffen.

12. Zijn structuren op het erf aanwezig, bijvoorbeeld waterputten, regenwaterkelders of schuren?

Zie antwoord vraag 11.

13. Wat kan worden gezegd over de materiele cultuur van de bewoners van het perceel?

Tijdens het onderzoek zijn geen vondstrijke complexen aangetroffen, die inzicht geven in de materiele cultuur van de bewoners op het perceel.

6. Conclusie

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn binnen het plangebied resten uit de Bronstijd en Late-Middeleeuwen aangetroffen. De oudste archeologische sporen binnen het onderzoeksgebied dateerden uit de Midden- of Late-Bronstijd en zijn als veegangen geïnterpreteerd. Deze veegangen bestonden op het eerste gezicht uit grillige greppels, die op een dieper niveau individuele kuilen bleken te zijn. Deze kuilen bleken op hun beurt op een dieper niveau uit paren kleinere ovale kuilen te zijn. Op het diepste punt waren duidelijk hoefindrukken van runderen zichtbaar.

Op basis van historische en archeologische bronnen in de direct omgeving, kan worden verondersteld dat de huidige Streekweg in de 12de eeuw is ontstaan. Binnen onderhavig plangebied werd een serie kuilen en een gedempte sloot aangesneden, die uit de 12de of 13de eeuw dateerden. Geen van de resten uit onderhavig plangebied duidde op bewoning of bebouwing binnen het perceel.

Samenvatting

In oktober 2021 is door Archeologie West-Friesland een archeologisch onderzoek uitgevoerd op een braakliggend perceel tussen Streekweg 100 en 106 in Hoogkarspel. Het ligt in de planning om in de toekomst het perceel te bebouwen. Voor een overzicht van de onderzoeksvragen en de gevolgde methodiek wordt naar hoofdstuk 3 verwezen.

Zoals de gespecificeerde verwachting uit de archeologische quickscan kwam tijdens het archeologisch onderzoek resten uit de Bronstijd en Middeleeuwen aan het licht. De sporen uit de Bronstijd beperkten zich tot werkput 1 in het zuiden van het terrein en bestonden uit vertrapte greppels, die op een dieper niveau uit kuilen bestonden. Op het diepste niveau van de kuilen bevonden zich regelmatig hoefafdrukken van runderen. Hierdoor zijn de sporen als mogelijke veegangen geïnterpreteerd.

Uit de Middeleeuwen kwamen een serie kuilen en een 12de- of 13de-eeuwse sloot, die uit de West-Friese ontginningsperiode dateerde. De middeleeuwse sporen bevonden zich alle onder een pakket bruine organische klei van 0,7 m dik. Sporen van bewoning of bebouwing ontbraken; het is dan ook onwaarschijnlijk dat het perceel gedurende de Middeleeuwen werd bewoond.

Op basis van 18de-eeuws kaartmateriaal werd mogelijk geacht dat het perceel was bebouwd. Uit het archeologisch onderzoek is gebleken dat het perceel ook in deze periode hoogstwaarschijnlijk onbebouwd is gebleven.

Literatuur

Amerongen, Y.F. van, 2016. *Wild Wet-Frisia: the role of domestic and wild resource exploitation in Bronze Age subsistence*, Leiden.

Bakker, J.A. & Brandt, R.W., 1966. Opgravingen te Hoogkarspel III: Grafheuvels en een terp uit de late bronstijd ten zuidwesten van het Medemblikker Tolhuis (voorlopige mededeling), in: *West-Friesland Oud en Nieuw* 33, 176-224.

Bakker, J.A., R.W. Brandt, B. van Geel, M.J. Jansma, W.J. Kuijper, P.J.A. van Mensch, J.P. Pals & G.F. IJzereef (eds), 1977. Hoogkarspel-Watertoren: towards a reconstruction of ecology and archaeology of an agrarian settlement of 1000 BC, in: B.L. van Beek, R.W. Brandt & W. Groenman-van Waateringe (eds), *Ex Horreo*, Amsterdam (Cingula 4), 187-225.

Bartels, M.H. 2012. *Zoeken met een lantaarn in Hoogkarspels verleden. Een archeologisch bureauonderzoek naar de verwachting van het plangebied Raadhuisplein-Streekweg-Duijvenbrug te Hoogkarspel*, Intern Rapport Archeologie West-Friesland.

Beerepoot, F. & Th. Van Meurs, 2009. Op zoek naar de oude Laurentius, in: *Rondom de Leeuw* 2009, 43-46.

Besteman, J.C., 1990. North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turning?, in: J.C. Besteman, J.M. Bos & H.A. Heidinga (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen/Maastricht.

Boon, P., 1991. Voorland en inlagen. De Westfriese strijd tegen het buitenwater, in: *West-Frieslands Oud en Nieuw* 58, 78-111.

Briefies, P, 2003. *Tussen Dracht en Evendeel, schetsen uit de historie van Hoogkarspel, Blokker en Westwoud*, Zwaag.

Gerritsen, S., 2013. Op de grens van de Stede. Rapportage over de eerste fase van het archeologisch proefonderzoek (IVO), voor de uitbreiding van winkelcentrum Streekhof in Grootebroek, gemeente Stede Broec, *West-Friese Archeologische Rapporten* 48, Hoorn.

Gerritsen, S. 2014. Eerste fase inventariserend onderzoek (d.m.v. proefsleuven) aan Westeinde 62, gemeente Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 64, Hoorn.

Gerritsen, S. & C.P. Schrickx, 2014. Kringgreppels rond De Leeuwenhalm. Archeologisch onderzoek naar resten uit de Bronstijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd op het terrein van het oude Postkantoor (Hoofdstaat 17-19 en 23-29) in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec. *West-Friese Archeologische Rapporten* 60, Hoorn.

Groot, A.S. de & S. Gerritsen, 2021. Archeologische QuickScan 21122. Streekweg tussen 100 en 106 in Hoogkarspel, gemeente Drechterland, *Archeologie West-Friesland*, Hoorn.

Halbertsma, H., 1967. Hoogkarspel, in: *BKNOB* 66 (2), 29-30.

IJzereef, G.F. & J.F. van Regteren Altena, 1991. Nederzettingen uit de Midden en Late Bronstijd bij Andijk en Bovenkarspel, in: Fokkens, H. & N. Roymans. Nederzettingen uit de Bronstijd en Vroege IJzertijd in de Lage Landen. *Nederlandse Archeologische Rapporten* 13, Amersfoort.

Langedijk, C.A. & H.F. Boon, 1999. Vingerhoeden en naairingen uit de Amsterdamse bodem. Productietechnieken vanaf de Late Middeleeuwen, *AWN-Reeks* 2.

Linde, C.M. van der & T. Hamburg, 2014. Bronstijdbewoning in Gommerwijk West – West. Archeologisch onderzoek in Enkhuizen – Haling 13, *Archol Rapport* 227, Leiden.

Leek, J., 2016. *Door de zee verzwolgen. Een nieuwe archeologische en landschappelijke benadering van de verloren middeleeuwse nederzettingen in de Wieringermeer aan de hand van het onderzoek van dr. Wouter Cornelis Braat*, Hoorn (ongepubliceerde BA-thesis).

Leek, J., 2019. Stenen stiepen aan de Streekweg. Archeologisch onderzoek op het perceel Streekweg 135 te Hoogkarspel, gemeente Drechterland, *West-Friese Archeologische Rapporten* 136, Hoorn.

Leek, J., 2021. Programma van Eisen Opgraving Streekweg tussen 100 en 106 (project 519), gemeente Drechterland, *Archeologie West-Friesland*, Hoorn.

Leek, J., 2022. Evaluatierapport Archeologie. Streekweg tussen 100 en 106, Hoogkarspel, gemeente Drechterland. Projectnummer 519. *Archeologie West-Friesland*, Hoorn.

Leek, J. & W. Stellingwerf, 2019. Huis en goed van de bouwman. Archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsstraat 302 te Zwaag, gemeente Hoorn. *West-Friese Archeologische Rapporten* 131, Hoorn.

Leek, J. & W. Stellingwerf, 2021. Wonen op een vijfhonderd jaar oude brandlaag. Archeologisch onderzoek op de percelen Westeinde 111 – 113 in Enkhuizen, gemeente Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 157, Hoorn.

Linden, M. van der & B. van Geel, 2005. Het middeleeuws milieuarchief van de Noord-Hollandse daliegaten, in *Westerheem* 54, 114-120.

Mulder, E.F.J. de & J.H.A. Bosch, 1982. *Holocene stratigraphy, radio-carbon datings and palaeogeography of central and northern North-Holland (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 36(3): 111-160.

Numan, A. M., 2005. *Noord-Hollandse kerken en kapellen in de Middeleeuwen, ca. 720-1200*, Zutphen.

Pols, M. S., 1885. *Westfriesche stadsrechten, deel 1 en 2*, Den Haag.

Roessingh, W., 2018. *Dynamiek in beeld. Onderzoek van Westfriese nederzettingen uit de bronstijd*, Leiden.

Roessingh, W. & E. Lohof (red), 2011. Bronstijdboeren op de kwelders. Archeologisch onderzoek in Enkhuizen – Kadijken. *ADC Monografie* 11, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.

Ruitenbergh, P. 2002. *Een welbekante roggebroodbakkerij. Pand, bewoners en omgeving 1643 – 2002*, Bovenkarspel.

Schinning, F. & J. van Leeuwen, 2017. Cornelis Kuinweg 33, Andijk, Medemblik. Een bureauonderzoek en verkennend booronderzoek, *West-Friese Archeologische Notities* 21, Hoorn.

Steege, B.C., 2018. Onder een oude woongrond. Een archeologische opgraving van een bronstijdnederzetting aan Rode Paard 1-3 in Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 122, Hoorn.

Vaars, J.P.L., 2007. Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven) plangebied Reigersborg V, Hoogkarspel, gemeente Drechterland, *Hollandia reeks* 177.

Wullink, A.J., 2007. Een archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van boringen, op plangebied Reigersborg V te Hoogkarspel, gemeente Drechterland (N.-H). *ARC-rapporten* 2007-27.

Zijverden, W.K., 2017. *After the deluge, a palaeogeographical reconstruction of bronze age West-Frisia (2000 – 800 BC)*. Leiden.

Bijlage 1 - Lijst met afbeeldingen en verantwoording

Alle afbeeldingen zijn van Archeologie West-Friesland, tenzij anders vermeld.

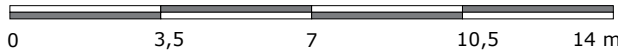
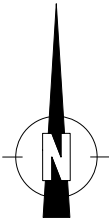
- Afb. 1 De locatie van het plangebied binnen de gemeente Drechterland in West-Friesland (rode stip). Op de kaart is het gemeentelijke samenwerkingsverband Archeologie West-Friesland weergegeven. 8
- Afb. 2 De ligging van het plangebied (zwarte stippellijn) op een topografische kaart (bron: PDOK). 9
- Afb. 3 Uitsnede van de kaart van Johannes Dou uit 1651 – 1654. De zwarte cirkel geeft de ligging van het plangebied bij benadering aan. 13
- Afb. 4 Uitsnede van de kaart van het nageslacht van Govert Maartenszoon Oostwoud uitgegeven in 1782. De kaart weergeeft de situatie uit 1775. Het plangebied bevindt zich binnen het rode ovaal. 14
- Afb. 5 Uitsnede van het kadastrale minuutplan uit 1826 met daarop het plangebied (rode stippellijn) geprojecteerd. 14
- Afb. 6 Uitsnede van een kadastrale hulpkaart uit 1922. 15
- Afb. 7 Huisraad van een 13de-eeuwse huisplaats aan de Streekweg 135. 17
- Afb. 8 Droneopname van proefsleuvenonderzoek op locatie Reigersborg fase 5 (bron: ADC ArcheoProjecten). 18
- Afb. 9 Bronstijdsporen langs de Streekweg ten oosten van onderhavig plangebied (bron: ADC ArcheoProjecten). 19
- Afb. 10 De werkputten (rode stippellijn) met profielen (rode lijn) binnen het plangebied (zwarte stippellijn). 21
- Afb. 11 Bronstijdsporen in werkput 1. Foto genomen richting het noorden. 24
- Afb. 13 Bronstijd veegangen binnen onder-havig plangebied worden opgeschaafd. Let op de paren ovale kuilen. Foto genomen richting het noorden. 26
- Afb. 15 Bronstijd veegangen in Enkhuizen | Haling 13. Let op enkelvoudige kuilen en greppels die overgaan in paren van ovale kuilen (bron: Van der Linde & Hamburg 2014). 26
- Afb. 12 Bronstijd veegangen gevonden in Medemblik | Schepenwijk (bron: Schurmans 2010). 26
- Afb. 14 Een Bronstijd veegang verdiept. Op het onderste niveau van de ovale kuil kwamen hoefindrukken van runderen tevoorschijn. 26

Afb. 16 Detail van veegangen in Enkhuizen Haling 13.	26
Afb. 17 De jongste landschaps-genese vereenvoudigd weer-gegeven (Gerritsen 2013).	28
Afb. 18 Plat 12 ^{de} - of 13 ^{de} -eeuws spinlood.	29
Afb. 19 Conisch gegoten naairing uit de periode 1650 – 1800.	29

x: 139.933
y: 522.783

x: 139.940
y: 522764

x: 139.925
y: 522.754

S8

spoornummer

contour werkput

locatie profiel

1

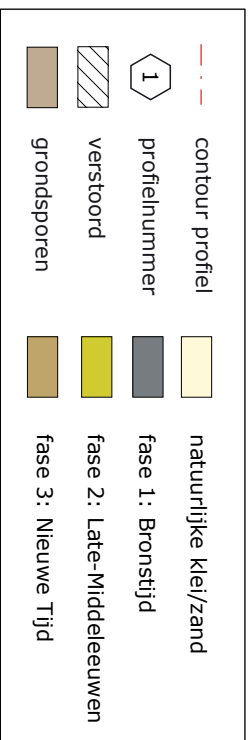
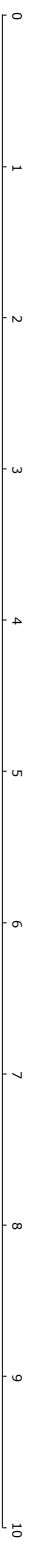
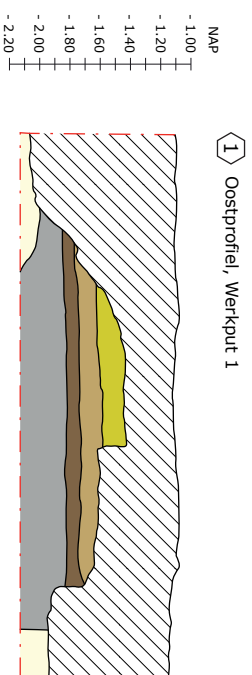
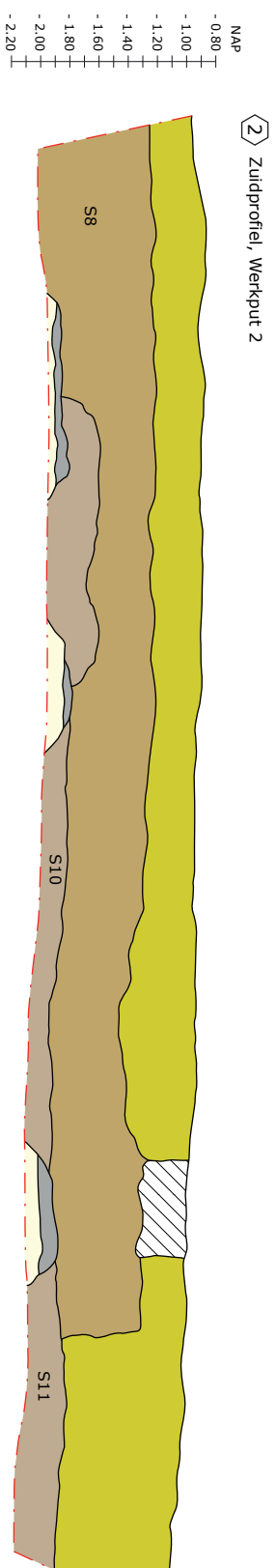
profielnummer

grondslagpunt

Bijlage 2

Alle sporenkaart

Gemeente Drechterland, Hoogkarspel, Streekweg tussen 100 en 106
Projectnummer 519 | Archisnummer 5100523100
Schaal 1:175 (A3)
© Archeologie West-Friesland 2022

Bijlage 3

Profielen

Gemeente Drechterland, Hoogkarspel, Streekweg tussen 100 en 106
 Projectnummer 519 | Archisnummer 5100523100
 Schaal 1:50 (A4)
 © Archeologie West-Friesland 2022

